

КОНСЕНСУС ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ЩОДО ПРАВ ПРАВОСЛАВНИХ І КАТОЛІКІВ

Співвідношення між релігійним, політичним та етнічним факторами в житті Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) було складним та неоднорідним. З одного боку, релігійний (конфесійний) фактор суттєво впливав не тільки на правове становище населення, але й на орієнтацію внутрішньодержавної та зовнішньої політики ВКЛ, а політика, у свою чергу, впливала на формування правового статусу різних віросповідних груп населення.

Політика правителів ВКЛ щодо православної церкви мала прагматичний характер. Церква взагалі, безвідносно до її конфесійної належності, її людські, матеріальні та духовні ресурси розглядалися, перш за все, з позицій можливого їх застосування у процесі державотворення. Так, на це вказують дії великого князя Вітовта, який, будучи релігійно абсолютно індиферентним, декілька разів змінював свою конфесійну належність, переходячи з православ'я до католицизму і навпаки.

На початку формування ВКЛ як держави її правителі конче потребували підтримки руської православної шляхти, чим і було викликане досить прихильне ставлення до православ'я та православної церкви, що знайшло свій відбиток у прийнятті православ'я частиною політичної еліти, а також у численних династичних шлюбах литовських князів та православних князів (так, матір'ю Ягелло – творця Крєвської унії – була православна княжна Іуліанія).

До кінця XV ст. православна шляхта практично зрівнялася у своїх правах з католицькою. Свідченням цього є численні актові матеріали. Так, в одній із жалуваних грамот великий князь Олександр (1499) пише: "...абы князи и панове нашого Римского закону, так духовные, как и светские, и теж воеводы, старосты и наместники, так Римского закону, как и Греческого...". Православні феодалі займали чільне місце при дворі та в системі урядових служб Олександра. Хрестоматійним є приклад кар'єри князя Костянтина Івановича Острозького, який вірно служив великому князю Казимиру, а у 1497 р. за великого князя Олександра, будучи ще у досить молодому віці отримав посаду "гетьмана найвищого", тобто посаду головного воєначальника Великого князівства Литовського і не втратив її, навіть побувавши у московському полоні [1, с. 244, 218].

У часи панування великих князів Казимира, Олександра, Сигізмунда І багато православних магнатів займали високі державні посади, наприклад, Іван Ходкевич був вітебським та київським воєводою, князь Олександр Юрійович – віленським воєводою. Київські воєводи – Дмитро Путятич, Іван Глинський, Юрій Гольшанський, Юрій Ходкевич, Андрій Немирович – були православними.

Перший Статут ВКЛ (1529) підвів підсумок розвитку шляхетських прав і вольностей. Так, зокрема, Статут встановлював: “Зобов’язуємося своїм ім’ям господарським зберігати за всією шляхтою, княжатами, панами хоругвовними і всіма боярами, міщанами і їхніми людьми свободи і вольності, що надані їм нашими предками, так і нами” (розд. III, арт. 7).

Перший Статут забезпечив усім, без розрізнення конфесії, християнським магнатам і шляхті захист їхніх особистих, майнових, політичних прав, одночасно закріпивши дискримінаційні положення щодо нешляхетських і нехристиянських прошарків населення.

У 1547 р. литовська шляхта звернулася до князя з проханням про підтвердження прав, наданих їм раніше, про виправлення Старого статуту (Статуту Великого князівства Литовського 1529 року), вибір суддів та вижив, про усунення духовенства від світських судів, а іноземців від “урядів” тощо. Король зобов’язався підтвердити привілеї “панам радам обоєго стану, Римского и Греческого закону, и княжатам и панятам и всему рыцарству” [2, док. № 4, с. 4]. Шляхта просила створити комісію на паритетних основах – п’ять католиків, п’ять православних – для внесення змін до статуту, із чим князь погодився, дозволивши обрати таких депутатів.

Значення наданого Сигізмундом-Августом на підставі цих прохань привілею було величезним. Православна шляхта остаточно зрівнювалася у правах з католицькою: умовою користування шляхетськими правами була тільки належність до християнської релігії безвідносно конфесії. У Статутах ВКЛ жодні обмеження прав православної шляхти вже не згадувалися; скасування обмежень щодо православної шляхти черговий раз було підтвержене постановою Віленського сейму 1563 р. та Гродненським (1568 р.) привілеями.

В черговий раз це підтвердив Віленський привілеї 1563 р., який вказував на участь у сеймі не тільки католицької, але й православної шляхти. Єдине, що вимагалось для отримання привілеїв, відповідних до становища католицької шляхти – вірність князю та його “пращурам”. Підґрунтям цього застереження була пам’ять про родовитих литовських магнатів, які втекли до Московського князівства (Бельські, Глинські тощо). Привілеї зазначав право на зайняття державних посад особами некатолицького віросповідання: “Також на чини і посади всіякі і у Раді нашій і у врядах земських і двірних “мають бути не лише піддані Церкви Римської, але мають обиратися на рівноправні основі представники лицарського стану з народу шляхетського і віри християнської, як Литва, так і Русь, кожний відповідно до власних заслуг і гідності своєї нами, Господарем, на важливі місця і посади, з ласки нашої, призначені мають бути” [3, с. 226].

Отже, політика великокнязівської влади щодо православних у ВКЛ може бути визначена як прагматична і помірно толерантна. Це була політика, яка пройшла складний шлях – від повного сприйняття православної віри на державному рівні на першому етапі, до обмеження прав православних на другому і до зрівняння, до досягнення консенсусу в політиці щодо православних і католиків на третьому етапі.

Література

1. Ярушевич, А. Ревнитель православия князь Константин Иванович Острожский (1461-1530) [Текст] / А. Ярушевич. – Смоленск, 1897. – 269 с.
2. Акты, относящиеся к истории Западной России [Текст]. – СПб. : Тип. II Отд. Его Императорского Величества канцелярии, 1848. – Т. 3. – 639 с.
3. Статути Великого князівства Литовського [Текст] : у 3 т. – Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 558 с.

Крумаленко, М. В. Консенсус політики Великого князівства Литовського щодо прав православних і католиків [Текст] / М. В. Крумаленко // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : зб. тез доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (11-12 грудня 2009 року) / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2009. - С. 31-33.